

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING IJODIY QOBILIYATINI TAKOMILLASHTIRISH METODLARI

Aripov Zoirjon

o'qituvchi, Farg'ona davlat universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11212787>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 11-may 2024 yil

Ma'qullandi: 15-may 2024 yil

Nashr qilindi: 17-may 2024 yil

KEY WORDS

o'qituvchi, nutq madaniyati, ta'lim, pedagogik mahorat, o'z-o'zini rivojlantirish, qobiliyat, bo'lajak o'qituvchi, innovatsion jarayon.

ABSTRACT

Ajdodlarimiz bizga inson mehnatining minglab ajoyib namunalari, san'at, fan, adabiyotga doir jahonga mashhur asarlarini qoldirganlar. Ular azaldan yosh avlod ta'lim-tarbiyasini o'zlarining eng muhim vazifalari sifatida ko'rganlar. Asrlar mobaynida insonga ta'lim-tarbiya berishning asosiy tamoyillarini hisobga olgan xalq pedagogikasi rivojlanib va takomillashib kelgan. Yoshlarni vatanparvarlik, insonparvarlik, Vatanga muhabbat va o'zaro hurmat ruhida tarbiyalash xalq pedagogikasining asosiy yo'nalashlaridan biri bo'lgan.

Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarni ijodiy qobiliyatini rivojlantirish metodlari pedagogik jihatdan tadqiq qilingan.

KIRISH.

Mustaqillikka erishganimizdan keyin bozor iqtisodiyotiga asoslangan mustaqil demokratik davlat barno etish, inson manfaatlari, huquq va erkinliklari, qonun ustivorligi hamda mamlakatimiz barcha fuqarolari uchun qonun oldida tenglik ta'minlanadigan fuqarolik jamiyatini shakllantirish strategik maqsad sifatida belgilangan.

Yuqori malakali pedagog kadrlarga bo'lgan talablar ortib borayotgan hozirgi sharoitda barkamol yosh avlodni asrlar davomida shakllanib kelayotgan umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash layoqatiga ega bo'lgan, fanning fundamental asoslarini puxta egallagan, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini yaxshi o'zlashtirib olgan ijodkor pedagog kadrlarni shakllantirish talab etiladi. Bunday vazifalarni bajarish mavjud ta'lim tizimini mukammallashtirishni, uni hozirgi zamon talablariga mos rivojlantirishni, xususan oliy ta'lim paradigmasini zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zlashtirishga, oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislikka oid fundamental bilimlarni mustahkam egallashga qodir pedagoglar tayyorlashga yo'naltirishshsh taqozo etadi.

MAVZUNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. Hozirgi kunda o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan kasbiy talablarni uch asosiy guruxga ajratishimiz mumkin: umuminsoniy xususiyatlar, o'qituvchi kasbining alohida jihatlarini belgilovchi xususiyatlar, fan bo'yicha maxsus bilimlar va

ko'nikmalar. Psixologlar kasbiy faoliyatni asoslashda shaxsning aqli, hissiyoti va irodasi sintezini o'zida aks ettiruvchi pedagogik qobiliyatlar guruhiga murojaat qiladilar.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarning interfaol metodlarini o'quv jarayoniga tatbiq qilish kun sayin kuchayib bormoqda. Bizga yaxshi ma'lumki, metod o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorligida tashkil etilayotgan ta'lim jarayonida qo'yilgan maqsadga erishish usuli sanaladi.

Pedagogik qobiliyatlar qatoriga didaktik, loyihalay olishlik, istiqbolni belgilay olishlik, tezkor natijaga erishishlik, kommunikativ va tashkilotchilik qobiliyatlari kiradi. Shu bilan birgalikda, u umuminsoniy xususiyatlar, ma'naviy-psixologik, ijtimoiy-psixologik, individual-psixologik qobiliyatlar, amaliy bilim va ko'nikmalar ya'ni umumpedagogik (axborot, rivojlantiruvchi), umummehnat (loyihalash, tashkilotchilik), mustaqil tashkil bo'luvchi (bilimlarni tizimlashtirish va umumlashtirish) xususiyatlar o'qituvchi shaxsining psixologiyasi tarkibida alohida ajralib turishi kerak. O'qituvchi – bu mazmuni faqatgina bilimlarni yetkazish bo'lgan kasb emas, balki insonni shaxs sifatida shakllantirishdagi muhim ma'sulyatli vazifani bajaruvchidir.

O'qituvchilik kasbi juda qadim zamonlardan buyon inson faoliyatining alohida turi sifatida mavjud. Chunki inson faqat ta'lim-tarbiya tufayligini hayotini davom ettira va rivojlantira oladi. O'qituvchi(pedagog) – pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlarga ega, ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs.

“Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'zini o'zi rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilib, bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda, ularda innovatsion kompetentlikni takomillashtirishda o'z-o'zini rivojlantirish tizimining ahamiyati ortib bormoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish nazarda tutilgan”[1] bir qator me'yoriy-huquqiy asoslar ham o'z-o'zini rivojlantirish orqali ta'lim jarayoni sub'yektlari kompetentligini takomillashtirishga qaratilgan.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” g'oyalarini amaliyotga tadbiq etish, Respublika ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar muvaffaqiyatini ta'minlash ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchi, tarbiyachi, ishlab chiqarish ustalarining ma'naviy qiyofasi hamda kasbiy mahoratlariga bog'liqdir. Ko'rinib turibdiki, har bir o'qituvchi O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi qonunida ko'rsatilganidek, o'z fanlari buyicha tegishli ma'lumot egasi, yuksak kasbiy tayyorgarlik va yuqori axloqiy fazilatlar sohibi bo'lishi kerak. Dars berish san'atini mukammal egallagan o'qituvchi uyushtirgan o'quv mashg'uloti chuqur bilim berish vositasi bo'lishi bilan birga, mustaqil O'zbekistonning ravnaqi, ertangi kunga bo'lgan ishonchi, xalqimizning aql-zakovati va mehnatining nimalarga qodirligi, jamiyatning munosib fuqarosi bo'lish uchun nimalar qilish zarurligini ko'rsatuvchi ko'zgu bo'lib xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan kasbiy talablar kasbiy-pedagogik yo'naltirilganlik alohida o'rin egallaydi. U o'zida o'qituvchi shaxsining asosiy kasbiy xususiyatlarini mujassam etadi. O'qituvchi shaxsining kasbiy yo'nalishlari o'qituvchilik kasbiga bo'lgan qiziqish,

pedagogik iste'dod, kasbiy pedagogik ishtiyoq kabilarni o'z ichiga oladi. O'qituvchilik kasbiga bo'lgan qiziqish pedagogik yunaltirilganlikning asosi hisoblaniladi, u pedagogik faoliyatga, bolalarga, ota-onalarga bulgan ijobiy munosabatda, hamda pedagogik bilimlarni egallashga bo'lgan intilishda o'z aksini topadi.

Zamonaviy psixologik manbalarida "o'z-o'zini baholash", "o'z-o'zini rivojlantirish" atamaları, ya'ni shaxsning qobiliyatlari, fazilatlari va jamiyatdagi o'rnini baholash, kasbiy yuksalish to'g'risida juda ko'p fikrlar mavjud. Bu bejizga emas, albatta, chunki shiddat bilan rivojlanib borayotgan globallashuv davrida noyob kapital sifatida inson kapitali – shaxsga qo'yilayotgan talablar kuchayib bormoqda.

"O'zining borligini anglashi, odamning o'zini kim deb bilishi - o'quvchi, ishchi, o'qituvchi, muhandis va shunga o'xshash deb anglashi, o'zining o'tmishini va kelajagini anglashi, boshqa kishilar bilan o'zaro munosabatini anglashi, o'z huquq va burchlarini anglashi, o'zining fazilat va kamchiliklarini va shunga o'xshashlarni anglashi o'zini anglashga kiradi. Shaxs o'zini anglaganligidan o'zini-o'zi kuzata oladi va o'zini-o'zi bilib oladi, ko'ngildan o'tgan kechinmalarni tushuna oladi, o'zining xatti harakatlariga o'zi tanqidiy ko'z bilan qaray oladi. Shaxsning o'zini anglashi va o'zini bilishi o'z xulq-atvorini boshqarish uchun zarur shartdir, o'zini-o'zi tarbiyalash uchun o'z aqlini o'zi o'stirishi uchun zarur shartdir"[2].

O'z-o'zini baholash natijalarini inobatga olgan holda **o'z-o'zini rivojlantirish**, garchi bu murakkab jarayon, **mashaqqatli mehnat** bo'lsa-da, o'ziga xos afzalliklarga ega, shuningdek, rahbar uchun individual, shaxsiy rivojlanish kafolatiga xizmat qiladi. Bunda motivatsiya, ya'ni shaxsiy va kasbiy taraqqiyot ehtiyoji, ishtiyoqi darajasi bevosita kasbiy yuksalish dinamikasi oshadi, faoliyat natijaviyligi, samardorligini ta'minlanadi.

Har qanday o'qituvchi, ayniqsa, bo'lajak o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan muhim talablardan biri shuki, u o'zi o'qitayotgan predmetlarni chuqur bilishi, uning metodikasini o'zlashtirib olgan bo'lishi zarur. Predmetni va uning nazariyasini chuqur bilishi, uni qiziqarli etib o'quvchilarga yetkaza olishi bolalarni shu predmetga bo'lgan qiziqishini oshiradi. O'qituvchi obro'sini ko'taradi. O'quvchilar o'qituvchi bilimining bu bilimlarni bolalarga yetkaza olish imkoniyatlarini qadrlabgina qolmay, balki uning shu predmetga bo'lgan qiziqishini, uning fidoyiligini ham taqdirlashadi.

"O'qituvchilik kasbiga kirish va pedagogik mahoratni egallash jarayoni, uni maktab o'qituvchilar jamoasiga kiritib, unda o'z o'rnini topib keta olishiga bog'liq. Jamoaning yordamidan yuz o'girmaslik, qiyinchiliklarga duch kelganda ruhan tushmay, o'z xatolarini ko'ra bilish va uni yo'qotish uchun harakat qilish uni o'qituvchi bo'lib shakllanishidan darak beradi. Shu bilan birga o'z-o'zini tarbiyalab borishga, o'z ustida tinmay ishlashga harakat etish kasbiy fazilatlarining ajralmas qismi hisoblanadi." [3, 45].

Respublikamizning taniqli olimlari ilmiy asoslangan, mintaqamizning ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan pedagogik texnologiyalarni yaratish va ularni ta'lim-tarbiya amaliyotida qo'llashga intilmoqdalar. O'quv-tarbiya ishlari jarayonida talaba yoshlarni ijodiy fikrlashga, o'zgaruvchan vaziyatlarga o'rgatish, erkin raqobat asosida faoliyatni tashkil etish hamda talabalarni axborot texnologiyalari, elektron darsliklar, versiyalar va multimedialardan amaliy mashg'ulotlarda foydalanishi muhimdir. Bu esa talabalarda mustaqillik, erkin fikrlashni

tarbiyalashni, o'quv faoliyatini tahlil qilishni, istiqbolda kasbiy mahorat va kompyuter savodxonligini o'rnatirish bo'yicha rejalarini aniq belgilashiga erishishni ularning ichki ehtiyojiga aylantirish talab etilganligini ko'ramiz.

Mashhur pedagog Yan Amos Komenskiy "O'qituvchilik yer yuzidagi har qanday kasbdan ko'ra yuqoriroq turadigan juda faxrli kasb" ekanligini ta'kidlaydi. O'qituvchi obrazini tasvirlar ekan, uning shaxsida quyidagi fazilatlar bo'lishi maqsadga muvofiqligiga urg'u beradi: vijdonli, ishchan, sabotli, axloqli, o'z ishini sevuvchi, o'quvchilarga otalaridek muomala qiluvchi, ularda bilimga havas uyg'otuvchi, o'quvchilarni o'z ortida ergashtiruvchi va o'z e'tiqodiga ega bo'lgan shaxs.

Bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish, hamda o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirishi uchun quyidagi shaxsiy sifatlar zarur: ijodkorlik, texnik fikr yuritish, o'z kuchiga ishonish, o'z kasb mahoratini tinmay oshirib borish, jarayonlarni emotsional-qat'iylik bilan boshqara bilish, kasbiy kompetentsiyaning yuzaga chiqishi natijalari shular jumlasidandir. Ijodiy faoliyat uzoq vaqt tayyorgarlik ko'rishni, qobiliyatlarni talab qiluvchi ijodiy jarayon hisoblanadi. Ijodiy faoliyat – insonning uzoq faoliyati asosi, barcha moddiy va ma'naviy boyliklari manbaidir. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda insonning ijodkorlik faoliyati, ijodiy fikrlashining asosiy unsurlari shakllanishi darajasi katta ta'sir ko'rsatadi va o'qituvchilik faoliyatining sermahsulligini oshiradi.

Biroq, kasbiy-ijoiy faoliyat ko'nikmalarining o'zlashtirilishi nafaqat amaliy ko'nikma va malakalarning integratsiyasi, mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo'lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarining etarli darajada o'zlashtirilishi talab etadi. Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsg'ulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatleri, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog'liq.

XULOSA. Hozirgi vaqtda ilm-fan o'z-o'zini rivojlantirish jarayonining mohiyatiga kirib borish uchun yetarli miqdordagi haqiqiy materiallarni to'plagan. O'z-o'zini rivojlantirish mexanizmi quyidagi xususiyatlarga ega: bo'lajak o'qituvchi ijtimoiy mezonlarga muvofiq hayot maqsadlarini, ideallarini tanlaydi, o'zini jamiyatdagi hayotga tayyorlaydi, atrofdagi dunyoni yaxshilash bo'yicha jamoaviy faoliyatda takomillashadi. Ushbu o'z-o'zini rivojlantirish va tarbiyalash omillari o'rtasida murakkab o'zaro bog'liqlik va qarama-qarshiliklar mavjud: hayotning maqsadi bitta bo'lishi mumkin, va ehtiros - boshqa sohada, natijada o'zini yaxshilash istagi va haqiqiy o'zini o'zi tarbiyalash o'rtasida nomuvofiqlik paydo bo'ladi va hokazo. va qarama-qarshiliklarni har doim ham o'quvchining kuchi bilan hal qilish mumkin emas.

Ko'rsatib o'tilgan chora-tadbirlar mamlakat iqtisodiyoti samaradorligini o'sishida telekommunikatsiyalar, kompyuter va axborot-texnologiyalarining faol roli oshirishini, odamlarning faoliyat va turmushi texnik qurilmalar va xizmatlarning eng zamonaviy turlari bilan jihozlanishini ta'minlash, respublikaning jahon jarayonlariga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi imkonini beradi.

Demak, o'z-o'zini rivojlantirish - bu pedagogik yo'naltirilgan jarayon. O'z ustida ishlashga psixologik va amaliy tayyorgarlik bu ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2019 yil 8 oktyabr, PF-5847-son Farmoni. www.lex.uz.
2. Қувондиқова, Ш. (2022). Шахсинг ўзини англаши ўз-ўзини бошқаришини ривожлантиришнинг асоси сифатида. *Science and Education*, 3(6), 581-586.
3. Mavlonova R. va boshq. Pedagogika. Darslik. Toshkent, 2001.
4. Toirjonovich, A. Z. (2022). BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2, 92-96.
5. Арипов, З. Т. (2020). Процесс Формирования Коммуникативно-Речевой Готовности Старших Дошкольников К Обучению. In *Проблемы Филологического Образования* (pp. 108-112).
6. Toirjonovich, A. Z. (2022). XALQ O'YINLARINING ETNOPEdagogik TASNIFI. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(Special Issue 2), 77-81.
7. Арипов, З., & Сайдумарова, М. (2021). Zamonaviy o'qitish metodlari orqali iqtidorli o'quvchilarni tarbiylash va rivojlantirish. *Общество и инновации*, 2(12/S), 86-92.
8. Toirjonovich, A. Z. (2023). Creative Self-Development of the Personality of the Future Teacher. *Central Asian Journal Of Social Sciences And History*, 4(2), 49-56.
9. Zoirjon, A., & Ominaxon, O. (2022). Nutq Buzilishi Turlari Va Ularning Xususiyatalri. *Research Focus*, 1(4), 216-221.
10. Aripov, Z. (2023). Modern Requirements for the Professional Development Of A Teacher. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 2(7), 175-178.
11. Zoirjon, A. (2023). Important aspects of ensuring the effectiveness of training in primary education. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 12(6), 67-73.
12. Aripov, Z., & Oripova, O. (2023). ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALAR E'TIBOR MARKAZIDA. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(3), 135-138.
13. Aripov, Z. (2023). UZLUKSIZ TA'LIMNI TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI. *PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE*, 1(7), 120-124.
14. Zoirjon, A. (2023, December). EDUCATOR AND ITS ROLE IN SOCIETY. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 2, No. 19, pp. 108-112).